

Az erdélyi magyarok viszonya az '56-os forradalomhoz

Mielőtt arról beszélnék, hogy milyen viszonya volt az erdélyi magyaroknak a magyarországi forradalomhoz, röviden felvázolnám, hogy mi a történések sora a romániai és ezen belül az erdélyi magyarság életében az azt megelőző időkben. Azon a tájékon is, a konszolidált 1948-as év után – a román királyt 1948 januárjában kiutasítják az országból, s kihirdetik a népköztársaságot – a fiatalok tömegesen tódulnak a nagyvárosokba tanulni. Ez az az időszak, amikor a fiatalság mintha nem látná, vagy nem akarná látni, hogy mi is történik valójában. A sok mindennel „áztatott nemzedék” nem is veszi észre, hogy már 1949-ben elkezdődnek a tömeges letartóztatások, hogy jobb módú, zsidó családok ezreit – akik még ki sem heverhették a koncentrációs légerek borzalmait – újra kényszermunkára hurcolják, vagy kitelepítik őket. De kitelepítik a sváb és a szász családokat is olyan mértékben, hogy falvak néptelenednek el. Persze, nem sokáig maradnak néptelének, mert román (avasi, olténiai és moldovai), szegény falvak lakói foglalják el a házaikat, ülnek be javaikba. Romániaszerte a kötelező beszoolgáltatás után, az 1949. márciusi határozat után elkezdődik a mezőgazdaság szocialista megreformálása, amelynek fő célja a nagy gazdaságok megszüntetése és a papság erejének megtörése, vagyis gőzerővel folyik a kollektivizálás az állami gazdaságok megteremtéséért. Az erdélyi, magyar értelmiség bizonyos csoportjait – köztük sok baloldalit (Kurkó Gyárfást) – sztálini mintára letartóztatják. Ez idő tájt a hatalom roppant heterogén összetételű: egyrészt áll a hithű kommunistákból, akik feltétel nélkül teljesítették feletteseik parancsait, másrészt kiválasztott, hatalomvágyó janicsárokból.

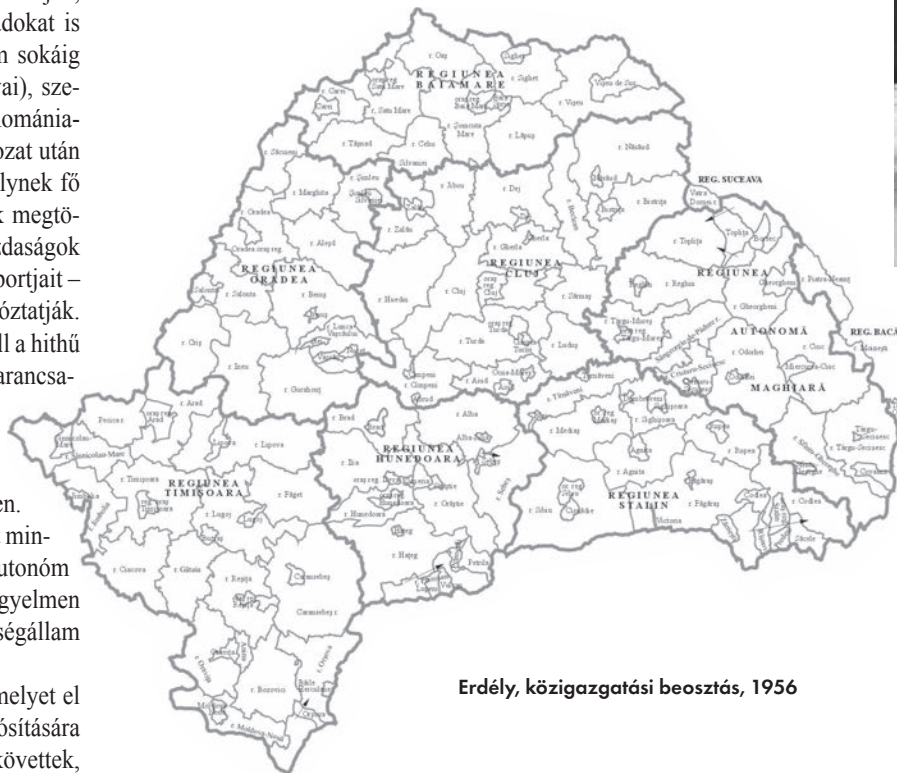
Az idő halad, és Sztálin halála után felgyorsulnak az események: 1956 februárjában tartják Moszkvában az SZKP XX. kongresszusát, amely sok változást von maga után a térségben. Ami ebben az időben történik Romániában, elsősorban szovjet mintára és indítással megy végbe – már 1952-ben a Magyar Autonóm Tartomány születése is –, de a lenini kisebbségpolitikát figyelmen kívül hagyják. Az összes törekvés már akkor a nemzeti egységállam megteremtését célozza.

Minden kisebbségi a hatalom szemében zavaró tényező, amelyet el kell távolítani, vagy be kell olvasztani. E nagy terv megvalósítására az ifjúság egymagában is veszélyt jelentett, tehát mindent elkövettek, hogy betörjék őket. A felszín alatt nagy erővel kidolgozott tervvel készülnek a kisebbség fizikai és szellemi megtörésére. Horribile dictu – 1956 és minden, ami ezzel kapcsolatos, épp jól jön e tervek megvalósításához.

Az erdélyi magyarság minden rétegében apró jelek mutatják – sokakat ez reménnyel tölt el –, hogy nyitás következik be az életükben. Hiszen már 1956 nyarán tanárok és diákok mehetek Magyarországra tanulmányútra, tapasztalatcserére, sőt, családi látogatásra is. Az 1953-ban megszüntetett lapokat újraindítják, így a Korunk, a Művelődés, a Napsugár, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, a Tanügyi Újság, a Matematikai és Fizikai Lapok ismét megjelenik. Újra szerepelhetnek azok az írók, akiket az előző években a közléstől eltiltottak. Jancsó Elemér Kuncz Aladáról írt tanulmányával jelentkezik, Kós Károly művei újra napvilágot láthatnak. 1956 tavaszán többen támadják Dsida Jenő költészetét – füledt lírájú, öncélú, nacionalista poétának bélyegezve a költőt –, de közlik azokat az írásokat (Panek Zoltán,

Páskándi Géza) is, amelyekben megvédik és az életművét méltóan elemzik. Az egyetemeken a diákság reméli, hogy reformokat tudnak bevezetni, csoportosulnak, reformtervezeteket készítenek elő és diágyűléseket szerveznek. A dolgok tragikumba fordulását végül is a magyarországi, októberi események idézték elő, mert a jobbító szándékot október 23-a után még visszamenőlegesen is rendszerellenesnek, mindenekelőtt nacionalistának értékelte a hatalom, s mindenképpen kapcsolatba hozta a magyarországi eseményekkel.

Kitérővel előre bocsátom, hogy ebben az írásban is, de minden e tárgyhoz kapcsolódó munkámban – lett legyen az film vagy könyv – egyenlő súllyal használtam a kordokumentumokat, a kollégák írásait és

Erdély, közigazgatási beosztás, 1956

az oral historyt. Az elmúlt években már számtalan mű sorjázik ebben a témában, de szerintem hiba csak az akkori pártjelentéseket, börtönjelentéseket, valamint egyéb, kapcsolódó okiratokat figyelembe venni, mint ahogy az is hiba, ha csupán az oral historyt vesszük alapul.

Október 23-án, 24-én és 25-én az erdélyi magyarság csak a rádióból értesült az eseményekről. Telve félelemmel, ugyanakkor valami megmagyarázhatatlan, várakozásteli örömmel zümmögött minden erdélyi magyar az iskoláskorútól az aggkorúig szerte Erdély minden zugában. Mint mindig, most is a fiatalok az egyetemeken lelkesülten reformterveket dolgoznak ki, a kolozsvári képzőművészetin, a Bolyai Egyetemen és a Temesvári Műszaki Egyetemen. Verbálisan meg sem említi senki a magyarországi eseményeket, de a szolidaritás szelleme áthatja őket, mind a magyar, mind a román diákságot. Ennek ellenére október 26-án a Babeş Egyetem rektora, Raluca Ripan egy tanszemélyzeti közgyűlésen már arra figyelmeztette a román, egyetemi ifjúságot,

Páskándiné Sebők Anna
és Bucz Hunor igazgató

hogy úgy legyen szolidáris a magyar forradalommal, hogy annak követelése között szerepel Erdély visszacsatolása is. E kijelentés célját – amelynek semmilyen valóságtartalma nem volt – mi sem magyarázza jobban, mint az a tény, hogy amikor Romániában kiélezett helyzet van, a hatalom minden alkalommal beveti az Erdélyt vissza varázsszavakat, amelyekkel a közvéleményt a magyarok ellen tudja fordítani. Új, vagy talán nem is új vélemények kaptak lábra, miszerint tévhit az, hogy volt romániai '56 vagy erdélyi magyar '56. Mielőtt az események sorát felidézném, elmondom: jómagam bejártam fél Romániát a Bánáttól, Biharon, Máramaroson, Mezőségen és egész Székelyföldön, majd Bukaresten át, s mint egy pókháló, úgy hálózák be ezeket a tájakat az 1956-tal kapcsolatos történések, megélt szenvedések, örömeik és bánatok emlékezete és az ezer meg ezer kordokumentum. Tehát, ha voltak is perek, amelyek valójában nem a magyarországi eseményekhez kapcsolódtak, *számtalan per kizárólagosan odakapcsolódik, igenis volt romániai 1956, magyar is, román is, akár tetszik, akár nem egyeseknek, tessék tisztességgel utánajárni!*

A teljesség igénye nélkül sorjázom az eseményeket és a korszakhoz kapcsolódó történéseket, s részletesebben arról beszélek, ami a Bolyai Egyetemhez kapcsolódik. 1956. október 24-én a RMP Központi Bizottsága határozatot hoz arról, hogy a vidéki pártmunka megerősítésére a nemzetiség lakta tartományokba kiküldik a KB néhány tagját, köztük Miron Constantinescut Kolozsvárra, de kiküldött volt L. Rautu, Fazekas János és Nicolae Ceaușescu is. A határozat 13. pontja: „haladéktalanul dolgozzák fel a magyarországi eseményeket a Babeș és a Bolyai Egyetemen a pártszervezetek keretében.” A Képzőművészeti Főiskola diákvezetői október 23-án úgy döntenek, hogy az egyetemi autonómia kérdésében diákgyűlést tartanak 24-én, a gyűlés szervezői Balázs Imre és Tirnovan Aristid Vid. A forró hangulatú ülésen öt pontba foglalták kéréseiket, majd hozzászólások voltak. Szécsi András csupán annyit mondott: „eleget beszéltek a tanáraink, most engedjék, hogy mi is be-

széljünk!” Mindeközben a Mátyás-házat – ahol a főiskola volt – már sűrű, szekuritációs kordon vonta körül. Másnap reggel, 25-én Balázs Imrét és Tirnovan Ari Videt letartóztatják, s a 327. § értelmében (nyilvános izgatás) Balázst hét év, míg Tirnovánt öt év fogházbüntetésre ítélték, Szécsi Bandit azért az egy mondatért az ország minden főiskolájáról és egyeteméről kitiltották. 1956. október 30-ára a temesvári egyetem valamennyi karának diákjai gyűlést rendeztek, ahol felolvasták azt a memorandumot, amelyben tizenkét pontban foglalták össze kéréseiket, és számon kérték az egyetem vezetőitől és tanáraitól a budapesti események félremagyarázását. Jószerivel véget sem ért a diákgyűlés, amikor már tankokkal és páncélozott járművekkel, rohamsisakos katonákkal és szekuritációs százakkal körbefogták őket. A Securitate vezetője egy listával jött, s akik ezen a listán voltak, azokat terepjáróval egyenesen a Securitate épületébe vitték, míg a többi diákot teherautókra tették, s elvitték a becskerekai laktanyába szigorú őrizet mellett. Másnap néhány száz egyetemi hallgató a lánykollégiumhoz ment, s követelte társaik kiszabadítását, ám ezeket a diákokat is összefogdosták, s teherautókon Becskerekre és Lipovára vitték, ám ezután is folytatták a diákok utáni hajszát. Az orvosi egyetemen éhségsztrájk volt, s fegyveres katonákkal és tankokkal körbefogták a résztvevőket, végül szétlőtték az egyetemet, de sérülés nem volt. Súlyos verésekkel tarkított vallasás után tizenöt nap alatt elítélték az elsőket, nyolcat, majd december 15-én még huszonegyet, majd még két diákot és egy tanárt. A 327. § alapján ítélték el őket nyolc év és öt év közötti börtönbüntetésre és kényszermunkára.

Dr. Horváth Miklós hadtörténész szavait idézem ezeknek a napoknak pontosabb megértéséért: „Romániában állomásozott a forradalom idején egy önálló, szovjet hadsereg, s ennek a hadseregnek a Temesváron állomásozó hadosztályát riadóztatták már október 23-án az esti órákban. Ez a hadosztály, egy gépesített hadosztály 24-én átlépte a határt, majd 25-én bevetették ezt a hadosztályt Budapesten. Fő feladata, hogy Dél-Pesten, idetartozik a Korvin köz és környéke, hajtson végre karhatalmi feladatokat, s a fegyveres felkelőcsapatokat szigetelje el, illetve semmisítse meg. Ezzel párhuzamosan ugyanúgy, ahogy Csehszlovákiában, Romániában is a Néphadsereg erőit harcászaltságba helyezték, s elsősorban az volt a feladatuk, hogy megakadályozzák a forradalmi erők átjutását, illetve a forradalom „exportját” Romániába. Ezen túl, pár nappal a forradalom kitörése után a román politikai vezetésben reális célként fogalmazódott meg, hogy támadócsapatokkal vegyenek részt magyar területre lépve a magyar forradalom leverésében. A román politikai vezetés ajánlatát a szovjet politikai vezetésnek meg is tette, tulajdonképpen november 3-ára virradóig nyitott kérdés volt az, hogy román csapatok is részt vesznek-e a szovjet csapatok oldalán a magyar forradalom vérbe fojtásában. Az, hogy ez nem történt meg, tulajdonképpen Titónak köszönhető, mert a szovjet vezetés, Hruscsovval az élen, november 2-áról 3-ára virradóra tárgyalt Titóval és a jugoszláv vezetéssel Brioni szigetén, ahol Hruscsov felvetette, hogy mit szólnának a jugoszláv vezetők ahhoz, ha román csapatok is részt vennének a forradalom leverésében. Tito elzárkózott ettől, s javasolta, hogy ha már bekövetkezik az újabb támadás – ezzel a támadással a jugoszláv vezetés is egyetértett –, akkor azt a szovjet erőkre támaszkodva hajtás végre. Nem lenne kívánatos, ha román csapatok Magyarország területére lépnének. Ekkor került le napirendről, hogy román csapatok támadást hajtsanak végre Magyarország ellen. Viszont erre a támadásra készültek a román erők, ezért nem tartom kizártnak, hogy bizonyos, támadáshoz szükséges, felderítési adatok beszerzése céljából román felderítőerők tevékenykedhettek Magyarországon is. Katonaként nem tudom elképzelni a támadást úgy, hogy ehhez megfelelő felderítési adatokkal a román haderő ne rendelkezett volna.”

Október 24-én a Bolyai Tudományegyetem történelem–bölcész karának diákszövetségi alakuló ülésén vezetőségválasztást tartanak. Itt kap bizalmat Várhegyi István, Nagy Benedek, Kelemen Kálmán, Koczka György és Gyöngyösi Gábor – ők lesznek a diákszövetség ama vezetői, akik az új programtervezetet kidolgozzák. Ekkor kéri fel Páskándi Gézát, hogy írja meg elképzeléseit az új, egyetemi reformról,

Az Erdély 1956 című dokumentumfilmből

és szólaljon fel a következő ülésen. November 1-jén Kolozsváron, a Házsongárdi temetőben *Dávid Gyula* egyetemi tanárségéd és az általa vezetett évfolyam diákjai leróják kegyeletüket az elhunyt írók előtt. Tőlük függetlenül, ám rokonszenve a magyarországi forradalommal, a diákság más csoportja is felkeresi a magyar írók és művészek sírjait, ahol eléneklik a magyar Himnusz, s Bartis Ferenc szavát. A szekuritáte körbefogta a temetőt.

November 4-én a szovjet csapatok támadást indítottak Budapest ellen. Kolozsváron a Várhegyi István vezette diákszövetségi vezetőség még az egyetemi reformokról tárgyalt. A megbeszélések november közepéig tartottak, amikor 17-én elsőként Várhegyi Istvánt letartóztatták. Ezzel elindult a lavina, 18-án és 24-én letartóztatják Kelemen Kálmánt, Koczka Györgyöt, majd Nagy Benedeket. 1957. március 2-án megszületett az ítélet Várhegyi István hét, Nagy Benedek öt, Kelemen Kálmán és Koczka György három-három év börtönbüntetést kapott a 327.§ alapján.

A kolozsvári és a marosvásárhelyi írószövetség összehívta az írókat, hogy aláírjanak egy közös, elítélő nyilatkozatot, amely szerint a magyarországi forradalom ellenforradalom volt. Kolozsváron Páskándi Géza, míg Marosvásárhelyen Székely János ezt nem írta alá. 1957. március 11-én és 12-én Bartis Ferencet és Dávid Gyulát, míg 19-én Páskándi Gézát letartóztatják. Mindannyiukat a 327.§ alapján ítélik el hat és hét év letöltendő börtönbüntetésre és kényszermunkára. (A perek lefolyásának taglalására itt nincs hely és idő*, de megjegyzendő és

ERDÉLY 1956

Rendező: **Páskándiné Sebők Anna**

Operatőr: **Sára Balázs**

Narrátor: **Páskándiné Sebők Anna,**

Hegedűs D. Géza, Bács Ferenc

Vágó: **Fodor Lili**

A 36. Magyar Filmszemlén (2005) a rendező a zsűri különdíját kapta

Az '56-os forradalom és szabadságharc tiszteletére 2016. október 16-án vetítették a Térszínházban, Óbudán, a Zichy-kastélyban.

el nem felejtendő a kínzásokkal tarkított kihallgatások szörnyűsége, amelyeket minden érintett elszenvetett az 1964-ig tartó persorozatok alatt.)

1957-hez két, nagy per kapcsolódik, amelyeket a hatalom a magyarországi eseményekkel kapcsol össze, de valójában azoktól teljesen független a dr. Dobai István ENSZ-memorandumához és a Szoboszlai Aladár Confederatiójához kapcsolódó csoport. Dobai István és köre az erdélyi magyarok kérdését lakosságcserével szerette volna megoldani, ezért egy memorandumot írtak, amelyet a magyar és a román kormányhoz is el akartak juttatni, hogy hivatalosan kerüljön az ENSZ-hez. 1957-ben letartóztatták őket. Dobai és Varga László életfogytiglanit kapott, s ketten meghaltak a börtönben. Szoboszlai Aladár katolikus pap egy Duna melléki Confederatiót szeretett volna, egy keresztény–munkás–román–magyar uniót, s társai voltak Bukaresttől Temesváron és Pécskán át Székelyföldre, de elsősorban Csíkszeredában. A letartóztatások 1957-ban történtek. Ötvenhét személyt állítottak bíróság elé, tíz halálos ítélet született, míg a többiek összesen ezerkétszáz évet kaptak.

1958 februárjában Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség hosszú látogatást tesz Romániában, több várost is meglátogat, így Marosvásárhelyt is. Marosvásárhelyen a helyi párt- és állami szervek vezetői és az ünneplő tömeg fogadta. A Simon Géza Gyárban tartott nagygyűlésen a következőket nyilatkozta Kállai Gyula: „Hangsúlyozzuk, hogy Romániával szemben semmilyen területi

követelésünk nincs, mert az a véleményünk, hogy Magyarországnak van elegendő földje és lakosa, hogy a szocializmust építhesse, s jó testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel közösen építhessük a szocializmust.” Február 26-án Bukarestben Gheorghiu Dej és Kádár János aláírta a román–magyar közös, egyetértési nyilatkozatot. Kádár látogatása, nyilatkozatai és az aláírt szerződés azt jelentette a román párt vezetésének, hogy nem kell tartania attól, hogy a magyar vezetés beleszól a magyar kisebbség ügyeibe, horribile dictu megvédi őket, így a román vezetés szabad kezet kapott. Nem véletlen, hogy ezt követi a romániai magyarok nagy, letartóztatási hulláma, az igazán kemény elítélések és az ítéletek végrehajtása, köztük sok halálos ítélet is. Nem véletlen az sem, hogy a következő évben megszüntetik a Bolyai Egyetemet – a Babeş Egyetemhez való kapcsolás fedőneve alatt –, s folytatódnak a magyarelles intézkedések minden területen. Sok fiatal elindult, hogy segítse a magyar forradalmat, át a határon, ahol elfogták őket, emiatt zsúfolásig megtelt Szamosújvár börtöne. Az embertelen körülmények miatt a rabok fellázdáltak 1958. június 13-án (vagy 14-én), parancsra az örök gépfegyverekkel középük lőttek, majd kiterelték a rabokat, akik bokáig tocsogtak a vérben, s válogatott kínzások következtek. 1957 és 1962 között csak Szamosújváron kínzások következtekében kétszázötvenhat ember halt meg, de az adatok hiányosak. Az 1960 után a Duna-delta táboraiban elhunyt rabokról sincs pontos adat, s a meglevők is pontatlanok. *1958 nyarán a szovjet csapatok kivonulnak Romániából.*

Kolozsváron a Bolyai Tudományegyetem tanárait, Varró Jánost és Lakó Elemért, valamint Péterffy Irén, Vastagh Lajos és Pál Lajos egyetemi hallgatókat letartóztatják. Az ítéletre 1959 tavaszán kerül sor, a vád: egyetértettek az 56-os események eszméivel, szervezkedtek a népi demokrácia ellen. Ez volt az utolsó lépés, hogy 1959. február 22-én megszüntessék a Bolyai Tudományegyetemet azzal az indokkal, hogy az önálló, magyar egyetem a szeparatizmus melegágya, akadály a testvériség útjában, tehát a magyar nacionalizmust szolgálja. Azon az ülésen, ahol bejelentették ezt a döntést, Nicolae Ceausescu elnökölt. Mindezek ellen tiltakozásul elkeseredésükben Szabédy László, az egyetem rektora, Csendes Zoltán és felesége, valamint Molnár Miklós egyetemi tanár öngyilkosságot követett el.

A református és az evangélikus lelkészek meg teológusok 1958-as letartóztatása az egyházellenes hadművelet egyik momentumja volt. A letartóztatások tömege most következik. Ezeknek a pereknek a fő vádpontja a magyar forradalommal való szolidaritás. Az EMISZ (Erdélyi Magyar Ifjak Szövetsége) hetvenhét letartóztatottja – köztük kiskorú is –, a Homoród menti, unitárius papok, elsősorban Nyitrai Deák Berta és családja, a SZIT (Székely Ifjak Társasága), a Fekete kéz, a csíkszeredai diákok, a marosvásárhelyi röpcédulások és még sorolhatnám. A SzVISz Nagyváradhoz, pontosabban Bihar megyéhez kötődik, itt a letartóztatások 1960-ban kezdődnek, ötvenkilenc letartóztatott van, ebből négy felnőtt, a többi fiatalok vagy éppen elérte a tizenhatalmas évét, s a per 1961 végén ér véget. Az utolsó perre az 1964-es, általános amnesztia után kerül sor, s ugyancsak a magyarországi '56-tal hozzák kapcsolatba. Törvény ide, vagy oda, megtették. A pernek, amely ebben az esetben is a katonai törvényszéken folyik, fővádlottja Török József és társai. Tizenketten álltak a vádlottak padján, mert reménykedtek és hittek a magyarországi forradalomban. Török Józsefet és Török Istvánt tizenkét év kényszermunkára ítélték, ahonnan 1974-ben szabadultak.

Ha belegondolunk, fájdalmas visszaemlékezni egy erdélyi magyar-
nak – de bárkinek, akiben van együttérzés – az 1956-hoz kapcsolódó történésekre. Olyan, mint egy beteljesületlen szerelem, a szabadság iránti szerelemé. ❖

(Elhangzott a Magyar PEN Club '56 és Románia című nemzetközi konferenciáján, 2016. október 24-én a Magyar Írószövetségben.)

* A perekről bővebben mostani különszámunkban Dávid Gyula írásában olvashatnak.

'56-os Múzeumtúra

2016 októberében indult el a Mozaik Múzeumtúra keretében, az Örökség Kultúrpolitikai Intézet szervezésében az '56-os Múzeumtúra programsorozata, amelyben a 60. évfordulóra emlékezve az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó budapesti kiállításokat ajánlják a közönség figyelmébe. A válogatás sokszínű: irodalmi, néprajzi, képzőművészeti, valamint esemény-, hely-, színház- és sporttörténeti kiállítás egyaránt megtalálható a listában. A szervezők bevallott célja, hogy a programokat összegyűjtve olyan válogatást adjanak elsősorban az iskolák számára, amelynek segítségével a diákok egyedi módon ismerkedhetnek meg a forradalom eseményeivel, annak elő- és utótörténetével.

AMozaikMúzeumtúra weboldalán (<http://www.mozaikmuzeumtura.hu/56>) folyamatosan tájékozódhatnak az érdeklődők a múzeumtúrában részt vevő kiállításokról és azok aktuális kísérő programjairól, amelyeknek keretében 2017. január 31-éig Budapest nevezetes múzeumainak megtekintésére, megismerésére lesz lehetőségük. ❖

A pesti vonat

Olaszországban évekig főleg politológiai és történelmi elemzés tárgyaként szerepelt az 1956-os, magyar forradalom, irodalmi témává nagyon ritkán vált. Roberto Ruspanti *A pesti vonat* című regénye a magyar '56-ot meséli el egy olasz író szemével. A történelmi-szerelmi regényben a szerző két fiatal történetébe ágyazva mutatja be az őszi eseményeket, annak előzményeit és tragikus végkifejletét.

A szerző neves hungarológusként nagyon jól ismeri a magyarokat, a történelmüket, a kultúrájukat és a magyar karaktert. Ez visszaköszön a szenvedélyes módon megírt műben, amelyben a fikció és a történelmi hiteleség harmonikusan ötvöződik.

Roberto Ruspanti szavaival: „Olasz szemmel, de magyar szívvel írtam ezt a regényt. Tisztelegni akartam Magyarország előtt, kifejezni azt a nagy szeretetet, amelyet iránta érzek; a magyaroknak büszkének kell lenniük 1956-ra.”

(*A pesti vonat*: regény, Magyar Napló Kiadó, 2016; *Quel treno per Budapest*: Rubbettino Kiadó 2002.)

1956 ERDÉLYBEN ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZETT

Ennek a kötetnek az írásai – amelyet a Nap Kiadó 2016. október 23-ára, a 60. évfordulóra jelentetett meg – az 1956-os, magyar forradalom erdélyi/romániai eseményei és a forradalom leverését követő romániai megtorlások témája köré szerveződnek. Nem vagyok történész – személyes érintettség révén van közöm a történetekhez: a második Bolyai-per fővádlottjaként hét évet kaptam és ültem le Románia különböző börtöneiben és kényszermunkatelepein. 1989 után ugyancsak ebben a minőségben kértek megszólalásra – nemegyszer írásban is a forradalom évfordulóin vagy azoktól függetlenül, ünnepeken, konferenciákon vagy azokon kívül is.

A történetírás területeire való betolakodásom legfontosabb eredménye az *1956 Erdélyben. Politikai elitéltek életrajzi adattára. 1956–1964* (Kolozsvár, 2006), amelyet munkatársakkal sikerült tető alá hozni, első – bár korántsem teljes – számbavételeként a forradalom leverését köve-

tő romániai megtorlásoknak. Akkor még csak igen korlátozottak voltak a lehetőségeink a perek iratanyagához való hozzáférést illetően, ebből adódik, hogy amikor az állambiztonsági levéltárak végre számunkra is megnyitáltak, nem tudtam lemondani arról, hogy azokból adódó néhány részlet feltárásával, néhány szereplővel vagy mozzanattal kapcsolatban ne járuljak hozzá közelmúltunk e sötét időszakának jobb megismeréséhez.

Nekünk, akik megéltük és átéltük azokat az időket, nem lehet más feladatunk, mint továbbadni az unokáknak a megélt történelmet. Mert túl azon, amit a történétírók ilyen vagy olyan beállításban arról a korszakról megírnak, nemzetünk történelemtudatához elválaszthatatlanul hozzátartozik a nemzedékről nemzedékre átörökített múlt. Sőt, talán ez az igazi, amely bennünket megtart, bármilyen történelmi viszonytársak között. (Dávid Gyula)

DÁVID GYULA

Páskándi Géza kortársai között

Megélt történelem

(Részlet a fenti kötetből)

1957. május 22-én a kolozsvári Katonai Törvényszék zsűfóliásig telt különtermében megkezdődött (majd egy hét múlva folytatódott) az a hadbíróági tárgyalás, amelyet a „második Bolyai-per” néven tart ma már számon az erdélyi 1956-tal foglalkozó jelenkori történetírás. A léckerítéssel elkülönített helyen (a „box”-ban) a három fiatal között ott ült Páskándi Géza is. Tárgyánál fogva valóban „Bolyai-per”-ről volt szó, hiszen a vád két társával kapcsolatban az 1956. november 1-jei, halottak napi, Házsongárdi temetői tüntetés volt, amelynek kezdeményezése a Bolyairól indult ki, s a Páskándi Géza ellen felhozott vád is a Bolyaival volt kapcsolatos: írásos kiegészítés ahhoz az egyetemi reformtervezethez, amelyért néhány hónappal korábban Várhegyi Istvánt és három diáktársát ugyanez a katonai bíróság már elítélte. Az azonban már az akkori közvélemény előtt világos volt – s Páskándi Géza később meg is fogalmazta –, hogy az ő letartóztatása és az ellene hozott ítélet valójában az erdélyi, magyar író-társadalomnak szóló figyelmeztetés volt: az „olvasás” 1955/56-ban nálunk is kiszabadult szellemét kívánta a Hatalom a palackba visszagyömöszölni.

De mi is történt valójában? Hogy került a származását tekintve makulátlan, s egyértelműen az új korszak költőreménységeként számon tartott Páskándi oda, hogy övele statuáljon példát a Hatalom?

Költői pályája a szatmári Kölcsey Gimnázium padjából – amelyet tizenhat évesen egy bukaresti, újságírói székkal cserélt fel – a letartóztatása előtti napokban megjelent (és természetesen azonnal elkobzott) *Piros madár* című kötetéig jellegzetes és tanulságos ívet rajzol a második világháborút követő évtizedek romániai, magyar irodalmának térképére. A helyi lapban, a *Dolgozó Népből* 1949-ben közölt verseivel keltett visszhang ragadja az akkor már Bukarestben szerkesztett *Iffjúmunkás* szerkesztőségébe. Úgy tekintenek reá, mint arra az „ifjú, proletár költő”-re, akinek származása eleve garancia a rendszer számára, s aki – különösen az első években – lelkesen vállalja is a Párt irányelveinek megverselését a „szocialista realizmus” elvárásai szerint.

Életkora révén „kisöccse” lehet annak a – szintén fiatal – költőcsapatnak, amelyik az 1950-ben kiadott *Ötven vers* című, közös kötetben lépett a közönség elé (Bárdos B. Artúr, Hajdu Zoltán, Majtényi Erik, Márki Zoltán és Szász János). Közülük a legfiatalabb is öt évvel (a legidősebb pedig több mint tízzel) öregebb nála. Korai költői jelentkezése azonban mégis hozzájuk köti – Márki Zoltán vezeti be az irodalomba az *Utunk* 1950. március 11-ei számában *Rügyek új hajtáson* című összeállításában -, s nem annyira ahhoz az „új, költői rajzáshoz”, amelynek tagjaival, a különben nála négy-öt évvel idősebb Bodor Pállal, Jánky Bélával, Kányádi Sándorral, Székely Jánossal együtt emlegeti a fiatal írók 1956-os, tavaszi,

országos értekezletének jelentéstevője, Mihú Dragomir. Mégsem véletlen azonban, hogy 1955-56-ban egy platformra kerül velük, hiszen költészete akkorra már levetkőzte a korai „fenegyerekesztusokat”, és szabadulóban van attól a zsargontól is, amelyre indulásának éveit, a vele szemben meg is fogalmazott akkori elvárások predesztinálták. Ha a *Piros madár* – zömmel 1955-56-os keltezésű – verseit is meg az *Utunkban* 1956 nyarán-őszén közölt továbbiakat ma olvassuk, némiképp igazolható is az, hogy Kántor Lajos és Láng Gusztáv a közismert irodalomtörténeti szintézisben¹ épp övele kezdi *A Forrás lírája* című fejezetet (igaz, azzal a mindjárt előre megfogalmazott megjegyzéssel, hogy „nyugtalan szellemű, képletbe nem szorítható kísérletező”).

Különben az *Ötven vers* „nemzedéke” körül is eltérő a helyzet: a legidősebb közöttük Majtényi Erik (1922-es születésű), a legfiatalabb Márki Zoltán (1928-as). Önálló kötettel Páskándi felfedezésekor még csupán Szász János jelentkezett (róla Szabédi László ír kritikát még 1947-ben²), Bárdos B. Artúrt Bajor Andor mutatta be 1949-ben, s ugyanő Majtényi Eriket 1950-ben, Márki Zoltánt pedig Kovács János szintén ugyanabban az évben, míg Hajdu Zoltán nevét a közönség a Sütő Andrással közösen írt és rögtön Állami Díjat kapott *Mezítalbas menyasszony* révén ismeri meg 1950 végén. Páskándi Géza hivatalos „költővé avatása” eszerint előkelő helyet biztosított számára a versolvasók körében.

Ennek ellenére a költészetét először a kritika mérlegére tevő Bajor Andor (*Új írók – új írók* rovatcím alatt az *Utunk* 1951. január 26-ai számában) éppúgy, mint a Páskándi válaszára reagáló Majtényi Erik³ az idősebbek kioktató hangján szólnak a még akkor is csak tizennyolc éves költősülvényhez.

Bajor – az akkori kritikai kánon szellemében – újdonságnak tartja Páskándi Géza költeményeiben a proletárotthon és családi kör élethű érzékeltetését, a versek agitatív erejét, kifogásolja azonban, hogy agitatív versei szónokias hatásúak (mintha nem hinne – mondja – szavai erejében), hogy lírai hősei elvont alakok, s róluk szólva elkerüli azokat a vonásokat, amelyek elevenné tennék őket. Amellett „...modorosság alakult ki benne, amelyről azt hiszi, hogy az ő egyénisége...” A bírálatból – a kor szellemében – persze nem hiányzik a legfőbb tekintélyre való hivatkozás sem: hibái – állapítja meg Bajor „...emlékeztetnek azokra a hibákra, amelyeket Sztálin elvtárs az Akiknek a siker a fejükbe szállt című cikkében jellemzett”. Szemére veti felületességét, zavaros és kidolgozatlan megfogalmazásait is. „Saját egyéniségét becsüli túl, saját magát helyezi a vers középpontjába, individualizmusa »kinyomja« a realista tartalmakat.”

Páskándi Géza persze nem hagyhatja válasz nélkül a vádakát. Cikkén⁴ szemmel látható, hogy „készült”, hogy a „fiatalágát” felemlegető kritikával szemben ezzel a felkészültséggel akar imponálni. Ha Bajor Sztálin elvtársat emlegette, ő Gorkij-, Fagyjev-, Malcev-idezetekkel vág vissza, sőt, a *Literaturnaja Gazetából* egy Lenin-idezetet is felhoz a maga védelmére, amely szerint: „Az irodalmat nem lehet azonosítani a pártmunka más ágaival, mert az irodalom megköveteli azt, hogy tágabb teret engedjenek az egyéni kezdeményezéseknek, az egyéni hajlamoknak, a gondolatnak és a fantáziának, a formának és a tartalomnak.” Ami pedig az „individualizmus”, a maga személyének előtérbe tolása vádját illeti, József Attilára, Petőfira (a *Mama, Füstbe ment terv,*

Szüleim halálára című versekre) hivatkozik, amely verseknél – mutat rá – ugyanúgy előtérben van a költő személyisége.

Erre a válaszra reagál Majtényi Erik már a következő *Utunk*-számban. A szerkesztői gyakorlatot ismerve a szerkesztőség minden bizonnyal még kéziratban elküldte neki Páskándi válaszcikkét, s ő, a „pártos kritika és önkritika” akkori elvárása szerint, nem hagy szó nélkül egy ilyen fölüenykedő, kioktató reagálást.

Majtényi cikkének már a bevezető részében érzékeltetni kívánja, hogy a rokonszenves költősülvénnyel nincs egy súlycsoportban. „A 18 esztendő Páskándi Géza – írja – már több mint egy éve közli verseit az ország valamennyi magyar nyelvű lapjában, folyóiratában, miközben költői munkássága váltakozva hullámzik a megérdemelt sikerek és az alaposan megrovandó hibák között.” Tulajdonképpen megismétli – és számos versidézettel alá is támasztja – a Bajor által felemlegetett hibákat: az individualizmust, a verbalizmust, s különösen kifogásolja hozzáállását a kritikához, azt, hogy „korához és tehetségéhez méltatlan szerénytelenséggel, göggel utasítja vissza a kritikus segítségét”. Végkövetkeztetésében azonban még tovább megy és még keményebb, mint Bajor: „Páskándi Géza versei – írja – azt tükrözik, hogy a költő nem tanul, hogy nem törekszik sem a politikai tisztánlátásra, sem a művészi tökély fejlesztésére... Önteltségében arra sem fektet súlyt, hogy legbecsesebb fegyverét, a nyelvet jól ismerje, és hogy ennek a fegyvernek a birtokában váljék a dolgozó tömegek igényesebb mozgósítójává, harcosabb költőjévé.”

Amikor Páskándi Géza 1949 őszén Bukarestbe került, az ottani magyar értelmiség még meglehetősen szűk réteget képezett: a fővárosba költöztetett Magyar Népi Szövetség aktivistáinak köre – a szervezet súlyának elvesztésével – összeszűkül, a magyar kulturális intézmények közül még alig néhány volt Bukaresthez kötve (azok legnagyobb része is erős, kolozsvári fiókszerkesztőséggel), a Bolyait végzett magyar szakemberek pedig jobbára 1950-től kezdtek nagyobb számban megjelenni központi állami intézményekben, hivatalokban. Ennek ellenére a főváros és az ott kialakulóban lévő magyar élet fontos szerepet játszott személyiségének alakulásában. „A fővárosi lap küszöbét – emlékezik vissza évtizedek múltán – már új öltönyben, cipőben léptem át, nyilván az ősz, de nem csak az ősz miatt. Valamit levedlettem vagy levedleni akartam. Talán a »vidékiességet?«” Alább pedig: „nagyon megszerettem Bukarestet. Gyermekeifjú létemre nem érhetett előítélet, inkább szimpátia... Itt jobbára még – legalábbis némely vegyes társaságban – kuriózum volt magyarnak lenni, annyira döntő a román többség fölénye. Kiegészítő szín, kis folt voltunk a tarkaságban.”⁵ Személyes helyzetéről pedig – amely költői magatartására is kisugár-

zott – ezt írja: „kezdeti gátlásosságomat szinte görcsösen igyekeztem könnyedséggel leplezni az új kollégák előtt, akik »Erdély-ország« minden tájáról verbuválódtak Bukarestbe, s akiknek többsége láthatóan derűs, atyáskodó jószándékkal fogadott.” „Felzárkózásomat csak táplálta ez a szerep. Ravaszul fölismerem előnyeiket. Némi kényeztetés vett körül. Ott is egyke voltam, hát, mint otthon.”⁶

A Temesvárt született és jelentős illegalista múlttal rendelkező Majtényi Erik 1949-től élt Bukarestben, s az *Iffjúmunkás* főszerkesztője volt; lakása kezdettől fogva második otthona lett a fővárosban Páskándi Gézának. A fent idézett „dorgatórium” szóban bizonyára többször is elhangzott közöttük, ezzel magyarázható, hogy baráti viszonyuk ennek a kritikanak az ellenére sem romlott meg, sőt, Majtényi később a börtönből 1963-ban szabaduló és Bukarestben meghúzódó Páskándi Gézának is egyik, legfőbb támasza maradt.

Közben 1953 őszén nagy változás következik be életében: otthagyja „ifjonti politizálása Szodoma-városát” (ahogy maga nevezi), s beriratkozik a Bolyai Egyetemre. Bár kötete ekkor még nincs, mint „elégé ismert, ifjú költőt”⁷ a „tranzit lét” után a pezsgő életű Kolozsvár otthonossága, írói közössége fogadja be.

Az 1953-as év különben is a nagy változások éve: Sztálin halála után, miközben a szovjet, hatalmi struktúrában is változás történik, új szelek kezdenek fújni a kultúra, az irodalom irányításában. Romániában ugyan a sztálinista rendszer képviselői keményen tartják kezükben a gyeplőt, de a magyar írói társadalom nem maradhat mentes annak a szellemi erjedésnek a hatásától, amely Nagy Imre kormányra kerülésével a magyar irodalomban megindul. Az irodalmi élet mindennapjait illetően ugyanakkor közvetlen hatása van a Magyar Autonóm Tartomány létrehozásának, amelynek következményeként elkezdődik a magyar intézmények áttelepítése Marosvásárhelyre – Kolozsvár rovására. Az 1953 utáni „olvadásnak” tehát nemcsak ideológiai és kultúrpolitikai kihatásai vannak, hanem más – a szereplők magatartását meghatározó – összefüggései is: a Magyar Autonóm Tartomány új, állami és pártelitje most akarja kialakítani magának a tényleges hatalmat, amelyhez, saját érdekei érvényesítéséhez, a központi pártszervek maradéktalan kiszolgálása lehet a biztosíték. Az 50-es évek első felének irodalmi csatározásait ez a kettős helyzet teszi esetenként annyira kiélezetté.

A romániai 56 és közvetlen előzményei az itteni magyar, szellemi életben Benkő Levente kutatásai nyomán⁸ ma már részleteiben is ismertek. A széles kitekintésű körképből most csak egyetlen mozzanatra utalunk, az úgynevezett „Jar-ügy”-re, amelynek kapcsán a pártvezetés merev sztálinizmusát szóvá tevő írókat sikerül elhallgattatni (ahogy maga, a pártból végül is kizárt prózaíró mondta: „a Párt az

DÁVID GYULA 1956 Erdélyben ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZETT

NAP KIADÓ

írók szájába nyomta az öklét⁹). A Romániai Írók Szövetségének I. Kongresszusa 1956. június 18-23-án már az általuk elvárt hangulatban zajlott. „A tájékozódás irányítójává vált ebben az induló viharban az irodalmi élet és az írók kongresszusa – emlékezik vissza évtizedekkel később Szabó Gyula –, s az irányítói végül is azt a legfagyosabb északot mutatta »országpozícióként«, hogy nálunk marad minden a »legsztalinistább« régiben.”⁹

A romániai, magyar irodalmi életben azonban – a magyarországi események besugárzása nyomán is, de a fentebb említett belső konfliktushelyzettől felfokozottan – az országosnál nagyobb és tartósabb hullámokat vetve zajlottak az események: Nagy István már 1956 februárjában dogmatikus szellemű dorgatóriumban részesíti a fiatalokat,¹⁰ amelyre Földes László, Gálfalvi Zsolt, Huszár Sándor válaszol, majd az 1956. június 18-23. között lezajló írókongresszus küszöbén az *Utunk*ban közölt interjúorozat kínál alkalmat többek között a Bolyai-szonettciklusa miatt kipécézett Székely János megszólalására, aki öntudattal vallja magát „a magyar költészet úgynevezett urbánus szárnyával” rokonszenvezőnek, s kijelenti: „Várom minden valóságtól elrugaskodott s egyben irodalmon kívüli szempont eltávolítását a kritikából, és végül az irodalmi életünkben érezhető feszültség levezetését okos tanácskozások, viták útján.”¹¹

Másrészről nem sokkal az írókongresszus előtt jelenik meg Kovács György *Gyom, amit irtani kell* címet viselő durva támadása azok ellen, akik „a dogmatizmus elleni harc ürügyén a polgári ideológia tételeit lopják be”¹², s az *Igaz szó* főszerkesztőjének, Hajdu Győzőnek a cikke (*A pártos szellem érvényesítéséért irodalmunkban*), amelyben a Jar-ügyre is visszautalva kijelenti: „A Scinteiban megjelent dokumentumok a hazai magyar írók figyelmét is erőteljesen felhívják a burzsoá ideológia elleni harc jelentőségére és arra a veszélyre, amelyet a liberalizmus, negativizmus és a polgári anarchisztikus individualizmus jelenthet irodalmunk számára, ha csírájában nem fojtjuk el...”¹³ A várakozások ellenére – de az előzményekből érthetően – az írókongresszus érdektelenségbe fullad. Nem úgy az 1956. szeptember 29-30-án megtartott kolozsvári, magyar írótanácskozás, ahol újból – s ezúttal a legfelső pártvezetés részvételével – összeütközik a két tábor, s ahol az írók zöme nyíltan felvállalja már nemcsak az irodalom, de a kisebbségi magyarság összességének, a magyar intézményeknek a gondjait, számon kérve a pártvezetéstől a nemzetiségi kérdésben hirdetett jelszavak és a valóság szembenállását.

A fiatalokról ezekben a cikkekben, dokumentumokban természetesen szó esik, de a többször is emlegetett névsorban csak Majtényi Erik, Hajdu Zoltán, Szász János, Kányádi Sándor (negatív példaként pedig visszatérően Székely János), s a prózaírók közül Fodor Sándor,

Huszár Sándor mellett elsősorban Szabó Gyula és A Gondos atyafiság szerepel. Páskándi Géza neve csak felsorolásokban fordul elő Mihó Dragomir említett jelentésében és abban az összefoglalóban, amelyet Nagy István terjeszt elő az Írókongresszuson a nemzetiségi irodalmak helyzetéről.

Pedig ő is jelen van ebben az esztendőben az *Utunk* hasábjain, de elsősorban versekkel, amelyek költői beéréséről tanúskodnak. Hovatartozása felől mégsem hagy bennünket kétségben – ha nem is a tavaszi viták keretében, de ősszel annál egyértelműbben: a Dsida-vitában.

Ezt a vitát, még jóval a két háború közötti erdélyi, irodalmi örökséghez való viszonyban programot hirdető Méliusz-cikk¹⁴ előtt, Panek Zoltán robbantja ki¹⁵ Dsida Jenő költészete körül. Nincs terünk itt arra, hogy a szerteágazó vitát részletezzük, de fontos kitérnünk Páskándi Géza hozzászólására¹⁶, ez ugyanis pontosan jelzi az ő hovatarozását. A cikk szerzője egy balos megbélyegzésekkel tele Szilágyi András-cikkre¹⁷ reagálva védelmébe veszi Paneket, aki mert csak Dsida költészetről beszélni, anélkül, hogy a Szilágyi által „retrográd”-nak minősített publicisztikájával törődött volna, s anélkül, hogy elmarasztalta volna őt az „irredenta” *Psalmus Hungaricus* miatt. A költő Dsidáról Páskándinak is van mondanivalója („szólnom kell a profán és keresztény hangulatok bájos, tündéri váltakozásáról, amely annyi versében középkorisan ódon, de ilyen sajátos házasítással mégis modern világerzést varázsol (Viola-ciklus). Remek formaművészetéről, gyönyörű rímeiről, az erdélyi táj zordon fenségű, szinte acéllapra metszett képeiről... és annyi mindenről, ami nagyszerűvé teszi a költészetét”). De ami az imént említett összefüggésben fontosabb, az, hogy cikke bevezető részében – Gyöngyösi Istvántól József Attiláig terjedő skálán példálózva – felhívja a figyelmet általában az irodalmi örökséggel szemben megmutatózó „kortársi elfogultságokra” és esetünkben a múlt értékelésében megmutatózó egyoldalúságok ideológiai összefüggéseire. Ebben a bevezető részben többek között ilyeneket olvashattak az 1956-os év tavaszán-nyarán zajló viták résztvevői és nyomon követői:

„A tartalom és forma dialektikájával kapcsolatban az utóbbi évben számos visszaélés történt. A tartalom elsődleges jelentőségének kizárólagos hangoztatásával a forma szerepét irodalomtörténeti gyakorlatunk alábecsülte... Sok kis tehetségű író is a »jelentős író« iroda-

PÁSKÁNDI GÉZA FUTKOSTAM A SÍRDOMBOKON

Futkostam a sírdombokon, mezitláb, a talpam alatt, mint mákszemek úgy hulltak el zizgze-zajú kisbogarak. Nem tudtam én akkor ottan, hogy alattam mind halott van, nem tudtam, hogy halottakon önmagamát táncoltatom. Sírról sírra egyre szálltam, tapicskoltam a halálban, jaj, anyácskám, én nem tudtam, hogy alattam alagút van, s halott van az alagútban. (Kolozsvár, 1956)

lomtörténeti rangjára emelkedhetett, ha volt néhány olyan szociális gondolata, amelyekkel amúgy is igaz, amúgy is bebizonyított marxista igazunkat még jobban alátámaszthattuk. Olyan tehetségek ellenben, akiknél a szociális mondanivaló burkoltabb formában vagy nem a kinyilatkoztatás egyszerű megértésére alkalmas alakjában jelentkezett – várhattak, amíg értékelésükre sor került. A múlt írói között nem egy alkotó volt, akivel a tartalom és a forma fent említett rossz értelmezése következtében valósággal »nem volt mit kezdenünk«.”

S az előljáróban kifejtetteket még egyszer nyomatékosítja cikke végén „bizonyos Csizmadia Sándorra” (a századforduló akkor kiemelten megbecsült mozgalmi költőjére) hivatkozva, aki „szocialista szellemű verseket irt, de a versek rosszak voltak, s azért nem érnek semmit, mert aki tehetségtelen, mint költő, jó politikus még lehet belőle, de jó költő soha. És nincs az a világnézet, amely egy fűzfapoétából zsenit faraghatna.” (Az én kiemelésem.)

Különbén Páskándi ebben a cikkben a *Psalmus Hungaricus* ügyében is bejelenti különvéleményét, meghozza úgy, hogy állásfoglalása az adott versnél messzebbre mutat: a versre – mondja – „rá lehet fogni az irredentizmust, én viszont azért nem fogom rá, mert véleményem szerint sokkal bonyolultabb kérdés, semhogy ilyen jelzővel agyon lehessen ütni”.

A vita aztán továbbgyűrűzik az *Utunk* 1956. október 26-ai számában megjelent Páskándi-hozzászólásnál, s a forradalom leverését követő visszarendeződés időszakában a szektábalos hang lesz benne az uralkodó.

Ettől a hozzászólástól – és egy földije és „elv”-társa, Panek Zoltán *Minden külön értéítés helyett* címmel megjelent novelláskötetéről írott kritikától¹⁸ – eltekintve Páskándi Géza főképpen verseivel van jelen az irodalmi sajtóban. Az 1956-os évfolyamban harmincöt verset közöl, amelyek egy része az akkor már szerkesztés alatt lévő *Piros madár* című kötet gerincét képezik. (Egy jövőd Páskándi-monográfusnak érdemes lesz felfigyelnie arra, hogy a költő ebbe a kötetbe a pályakezdő négy év bőséges terméséből mindössze két verset méltat felvételle: az 1949-50-es keltezésű *Mosdó előtt* és az 1952-ben megjelentetett – cikluscímmé is előléptetett – *Ifjúság szigetén* címűeket, míg a kötet harminckilenc verse az 1954-1956-os évek termése.)

Költészetről még az év elején, az *Utunk* 1956. március 23-ai számában jelent meg Marosi Péter átfogó cikke¹⁹, amelyben a fel-

tehetően akkor már szerkesztőségben lévő kötete ismeretében, a már beérettnek minősített Kányádi Sándor és Székely János mellett (akiknél „láthatóan lezárult az indulás korszaka”) róla, mint tehetségesen induló költőről beszél. Cikkében még elég sok a visszafelé, az indulás – Bajortól és Majtényitól már korábban jelzett – negatívumai felé mutogatás. Ám azt, amit általában a tehetséges költő indulásának szimptomáiról mond („az olvasó azonnal felfigyel verseire, mert az éretlenség, eredetiség és pózolás mögött észreveszi az igazi művész kibontakozásának első jelét. A tehetséges költőnél ugyanis előbb-utóbb felismerhető az a vágy, hogy kimondja azt az újságot, amely egyszerre és elválaszthatatlanul társadalmi igazság, és addig féltve őrzött, immár versbe kényszerülő egyéni mondanivaló.”), kétségtelenül már a kötet érlelődött új versek váltják ki belőle: „Páskándi Géza versei – írja – még az indulás boldog kínjairól tanúskodnak... Úgy érzem, ... hogy legfiatalabb költőink közül nála kísérhetjük legjobban az útkeresés jellegzetes vonásait, hogy újabb ő okozza a legtöbb örömet az olvasónak.” S felhívja a figyelmet egyrészt „rövid versei”-re, amelyeket jellegzetes „ujjgyakorlatok”-nak nevez ugyan, de amelyek szerinte „egy-ről félreérthetetlenül tanúskodnak: ez a fiatal művész boldog kíváncsisággal figyeli a tájat, a táj és az utca hangulatát”, másrészt az olyanokra, mint a *Disznótor 1944*, *Huszonkét éve*, *Amilyen szégyen, Tíz éve, Egy-két sebhely*, *A Kubik és a tenger*, amelyek – amint megállapítja – ...komoly reménységre jogosítják az olvasót. Páskándi végre megértette gyermekkorát, megtalálta első mondanivalóját, s ezen az úton juthat el jelenünk, ifjúkora mélyebb megértéséhez és mondanivalóhoz.”

A Marosi által említett versek az 1955-56-os év fordulójának termékei (ő a kiadói szerkesztője az impresszum szerint az 1956. december 14-én nyomdába adott kötetnek). Még ezután következnek azok, amelyekben – igaz, messze tovább menve annál, mint amire Marosi utal – valóban „jelenünk... mélyebb megértése”-ről tanúskodik.

A kötet címadó versében ugyanis már egy új Páskándi Géza szólal meg: nemzedékének jelszavaktól megtisztult életérzését, világszemléletét, a világgal szembeni elvárásait mondja ki:

*Igazat dalolok – jótét hülyék ellen,
S rókatekintetek vizslatják a mellem.
Igazat dalolok: jaj, én megcsalódtam,
legényes, leányos álmokba hatódtam.
S mégis, mégis, lelkemben él a remény,
hogy az igazság nem tünemény! []*

*Emeld fel naiv koponyádát,
csalódott embrióhad!
Hiszékeny, primitív fők!
Álomlátón mindent megtevők!
Krisztusi küldetésű korosztály,
ne hullajtsd le fejed! []*

*Hajlott hátam, édesanyám,
egyenestse ki újra a hit,
Édesanyám, édesanyám, lehessen újra naiv!
Hadd legyenek, hadd legyenek,
hadd legyenek újra naiv!
Édesanyám, szürke, éles eszem
kalitjába van zárva a hit,
Legszebb piros madaram,
mely mennybe menni tanít!*

*Édesanyám, édesanyám, te rázz fel legalább –
Szabadítsd ki, szabadítsd meg,
szabadítsd, szabadítsd
hitem piros madarát!*

És engedjek meg, hogy ideiktassak még egy sokatmondó idézetet: a kötetbe már be nem került (az *Utunk* 1956. október 5-ei számában megjelent) *Kicsi keresztanyám... című verszáró* sorait:

*Kicsi keresztanyám, sánta Szűz Mária,
Minek keresztelted a te keresztfiad?*

*Jámborka Jánosnak, Popkapó Péternek?
Rúgd-meg-úgyse-bánja Sunyi Sanyikának?
Jó-lesz-majd-hülyének, Szájtató Pistinek?
Galambváró Gyuluskának,
Rossebes Sebőnek?
Életünk-halálunk mosolygó fiának!
Igazat kiáltó Sziklai Szilárdnak!*

Az 1957. május 22-én kezdődött katonai törvényszéki tárgyalás alapját képező vád alá helyezési indítvány – háttérindoklásában – mindössze egy utalás erejéig tér ki „nevezett Páskándi [!] Géza” irodalmi munkásságára. „A *Bolyai Tudományegyetem Filológiai Ka-*

rán sok diák rokonszenvének örvendett, mert a felkészültebb kollégát látták benne, írói, újságírói és költői munkássága alapján.”²⁰ Költői érdemeit csak a tanúként kihallgatott Kacsó Sándor, az ÁIMK kolozsvári szerkesztőségének vezetője sorolja fel a tárgyaláson, verseinek elkötelezett pártosságát pedig védőügyvédje, Reich Miklós részletezi. Az ítélet indoklásában ezek nem kerülnek szóba.

A hatéves ítélet az egész „új szellemű” író-tábornak szóló figyelmeztetés volt, amelyet alig egy év múlva a „Földes-ügy”²¹ fog tudatosítani az íróársadalomban.

Egy egyetemi hallgató hadbíróági ítélettel hat évre taksált, 1956-os feljegyzései

„Emez írott hozzászólásom vajon ma hol lehet? Dohosodik a »szekua«, a törvényszék levéltárában? Elégették?”

(Páskándi Géza: *A megvallás, avagy van-e lélekröntgen?*)²²

1957. június 13-án a kolozsvári Tartományi Katonai Bíróság hat év börtönre ítélte Páskándi Gézát „nacionalista, irredenta, anarchista” lázadásra való felbujtás vádjával. A vád az író három kéziratára alapozott, amelyek közül az első az akkor már hét év börtönre ítélt Várhegyi István által fogalmazott diákszövetségi *Határozati javaslat*hoz készített kiegészítése, a második javaslat megvitatására 1956. október 24-én rendezendő kari diákgyűlésre előkészített felszólalása, a harmadik az *Egy egyetemi hallgató feljegyzései* című cikkének fogalmazványa volt.²³

A kiegészítést Páskándi Géza átadta Várhegyi Istvánnak, a diákgyűlésre előkészített felszólalása azonban nem hangzott el, s a cikk is fogalmazvány maradt. Az említett „tárgyi bizonyítékokkal” a „láztásnak” legfeljebb a szándéka lett volna bizonyítható, ami még az akkor érvényben lévő román Büntetőtörvénykönyv 327-es paragrafusára szerint sem képezte bűncselekmény tárgyát. Mindez persze nem zavarta a Kolozs Tartományi Katonai Bíróságot, Páskándi Géza megkapta és kis híján leülte a hat évet.

Mindezek közismert tények. Amint a fenti mottóból sejthető, beszámolt róluk maga Páskándi Géza az idézett *Megvallásban*. ♦

LÁBJEGYZETEK (ENDNOTES)

¹ Kántor Lajos–Láng Gusztáv: *Romániai magyar irodalom, 1944–1970*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1973.
² Szabédi László: *A helyét kereső ifjúság*. Utunk, 1947.
³ Bajor Andor: *Páskándi Géza*. Utunk, 1951. Majtényi Erik: *Fogadjuk elvszerűen a bírálat segítségét!* Utunk, 1951. 12.
⁴ Utunk, 1951. 11.
⁵ Páskándi Géza: *A megvallás*.

Budapest, Nap Kiadó, 1999.

⁶ Uo.
⁷ Uo.
⁸ Vö. Benkő 2007.
⁹ Szabó Gyula: *Képek a kutyaszorítóból. I. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó, 2001.*
¹⁰ Nagy István: *Fiatalkorának egyes eszméi kérdéseiről*. Utunk, 1956.
¹¹ Utunk, 1956. 19.
¹² A cikk egyszerre jelent meg magyarul és románul,

az *Előre és a Gazeta Literară* 1956. jún. 14-ei számában.
¹³ *Igaz szó*, 1956. 6.
¹⁴ Méliusz József: *Közelmúltunk irodalma*. Utunk, 1957. 13.
¹⁵ *Dsida Jenő ébresztése*. Utunk, 1956. 38.
¹⁶ *Dsida és a kortársi elfogultság*. Utunk, 1956. 43.
¹⁷ *Tévedtünk volna?* Utunk, 1956. 40.
¹⁸ *A legtisztább önzés*. Utunk, 1956. 47.

¹⁹ *Mire legyen büszke Páskándi?* Utunk, 1956. 12.
²⁰ Idézet a vádiratból: CNSAS. Dos. P. 00738. Vol. I.
²¹ Stefano Bottoni: *A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma. A Hét* (Bukarest), 2005. febr. 17., s kötetben a megjelenését követő vita kiértékelésével: *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Tanulmányok. Csíkszereda, Pro Print Kiadó, 2006. A

cikk körül kibontakozott vita adatait ld. *Sütő András életműve*. Annotált bibliográfia. Összeállította Kuszálék Péter. Csíkszereda, Pro Print Kiadó [2008]. (A vita mutatója.)
²² Páskándi Géza: *A megvallás, avagy van-e lélekröntgen?*, Budapest, Nap Kiadó, 1999.
²³ A három irat lelőhelye: Arhiva CNSAS, Bukarest. Dos. P. 00738. Vol. I. 142-144.; 153-169.; 170-174.